

บทบรรณาธิการ: ลีลาชายขอบ

ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์

Pairote Kongthaweesak

วารสารฉบับนี้ใช้ชื่อว่า “ลีลาชายขอบ” ซึ่งเป็นคำที่จูงใจนำมาใช้เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงลีลาหรือปฏิบัติการต่างๆ ทั้งในระดับชีวิตประจำวันและในระดับประสบการณ์ที่ผ่านมาในชีวิตของผู้คนกลุ่มต่างๆ หรือบางคนที่มักถูกสังคมมองว่าเป็นชายขอบ

คำว่าคนชายขอบหรือกลุ่มคนชายขอบมีความหมายโดยนัยที่สื่อถึง “ความเป็นคนที่มีการตระหนักรู้ว่าตัวเองหรือพวกตัวเองเป็นคนที่มีอะไรบางอย่างที่ผิดแผกแตกต่างไปจากคนปกติธรรมดาทั่วไปในสังคม” ความเป็นชายขอบจึงเป็นปรากฏการณ์ทาง “ความรู้สึก” และเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นมาอย่างสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ณ ขณะนั้นๆ กล่าวคือ หากใช้เป็นความรู้สึกที่ตายตัวแต่เป็นความรู้สึกที่คนที่เป็นเจ้าของความรู้สึกจะลงมือกระทำอะไรบางอย่างทั้งในระดับของความคิด และในระดับของการปฏิบัติการจริง เพื่อจัดการกับความรู้สึกนั้นๆ ทั้งในแง่ของการกำกับ ควบคุม กดขี่ หรือแม้แต่ปลอบประโลมใจตนเองให้ยอมรับกับความรู้สึกนั้นให้ได้และในแง่ของการแสวงหาพื้นที่และเวลาที่จะปลดปล่อยความรู้สึกนั้นออกมาบ้างในบางที ซึ่งส่วนใหญ่ความพยายามที่จะจัดการกับ “ความรู้สึกชายขอบ” นี้ให้นั้นมักสัมพันธ์อยู่กับการสร้างความหมายใหม่ให้กับตัวเอง ซึ่งส่วนใหญ่จะอิงอาศัยอยู่กับการตีความ การเปิดพื้นที่ การสร้างเวทีที่จะนำความหมายใหม่ ๆ ขึ้นไปแสดงให้คนทั่วไปในสังคมได้มองเห็นและรับรู้

ด้วยเหตุนี้ปฏิบัติการการแสดงออก การบอกเล่าความเป็นชายขอบจึงต้องมี “ลีลา” ที่เข้าตาผู้คน ทั้งผู้คนที่เป็นคนอื่นและผู้คนที่เป็นผู้ร่วมอุดมการณ์เดียวกัน ซึ่งหมายรวมถึงตัวคนที่เป็นผู้แสดงออกและผู้บอกเล่าอีกด้วย

บทความที่ปรากฏในวารสารสังคมศาสตร์ฉบับนี้ส่วนใหญ่มีเนื้อหาที่สะท้อนถึง “ความรู้สึกชายขอบ” และ “ลีลาที่จะจัดการกับความรู้สึกชายขอบ” ของตนเองอย่างแตกต่างกันไป

เริ่มจากบทความของพลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง เรื่อง *ทุนและแรงงานของ “เธอ” : นางแบบภาพเปลือยของกลุ่มศิลปะแนว “อเมริกันสตูดิโอในประเทศไทย”* บทความชิ้นนี้ได้นำเสนอชีวิตของผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ทางสังคม 2 พื้นที่ คือ พื้นที่ของการเป็นแม่บ้านทำความสะอาดที่แสนจะธรรมดา กับพื้นที่ของการเป็นนางแบบภาพเปลือย ซึ่งเป็นอาชีพที่เธอมองว่าเป็นครุผู้มีความรู้สึกรับผิดชอบของนักศึกษา ศิลปะหรือศิลปินในเวลาต่อมา แต่เธอกลับไม่สามารถแสดงตัวว่าเป็นครูต่อหน้าสาธารณชนได้เลย ศพหรือร่างกายของผู้ตายซึ่งถูกใช้เป็นอาจารย์ใหญ่ของบรรดานักศึกษาแพทย์ยังได้รับความเคารพ ยกย่อง กราบไหว้ แต่ร่างกายของเธอยังเป็นคนที่มีลมหายใจกลับไร้ซึ่งผู้ไยดี แต่เธอก็ยังยินดีและมีความเต็มใจที่จะทำตราบจนจะหมดวาระ

จากชีวิตของครุผู้หญิงคนหนึ่งที่ถูกโครงสร้างสังคมไทยทำให้เป็นแรงงานที่ไร้ตัวตน อาจันต์ ทองอยู่คง ก็ได้ชักพาเราก้าวเข้ามาสู่พื้นที่เฉพาะของหมู่ผู้ชาย ความเป็นชายถูกมองเสมอมาว่าเป็น ความเป็นเพศที่เป็นศูนย์กลางของอำนาจ ในสังคม แต่สังคมสมัยใหม่บางครั้งก็ทำให้หมู่ผู้ชายบางกลุ่มต้องกลายมาเป็นคล้ายกลุ่มคนชายขอบในสังคม บทความเรื่อง *เขตปกครองพิเศษคลองเตย : ความเป็นย่าน ความเป็นชาย และการสร้างชุมชนใหม่ผ่านการบริโภคฟุตบอลของแฟนการทำเรือ เฮฟซี* ได้ชี้ชวนให้เห็นว่า สนามฟุตบอลเป็นอะไรที่มากไปกว่าสนามฟุตบอล การชมฟุตบอลก็มีนัยอะไรที่มากกว่าแค่การชมฟุตบอล สนามฟุตบอลที่โดยปกติเป็นที่แข่งและเชียร์ฟุตบอลได้ถูกแฟนบอลซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชายใช้เป็นที่แสดงออกซึ่งความเป็นชายที่กล้าได้กล้าเสีย ดุดัน รุนแรง เข้มแข็งและจริงจังราวกับมี “องคัลง” แต่ขณะเดียวกันที่แห่งนี้ก็อนุญาตให้ผู้ชายแสดงความอ่อนแอ

ผิดหวังด้วยการหลั่งน้ำตาออกมาเป็นเด็ก ๆ ได้ สนามฟุตบอลยังถูกใช้เป็นเวทีของการสร้างชุมชนและจินตนาการเกี่ยวกับความเป็นชุมชนตามความรู้สึกของบรรดาแฟนบอลที่เคยมีกาฬพิณผูกพันกับชุมชนคลองเตยได้ กีฬาฟุตบอลถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือของการสร้างความหมายใหม่ให้กับชุมชนที่แต่เดิมมาถูกมองว่าเป็นชุมชนชายขอบของมหานครที่มีชื่อระดับโลก กีฬาฟุตบอลถูกนำมาใช้เป็นสิ่งตอกย้ำความเป็นชายให้กับหมู่ผู้ชายที่แต่เดิมมาถูกมองว่าเป็นเพียงผู้ชายชายขอบของเมืองหลวง

ถัดจากผู้ชาย กิ่งแก้ว ทิศตั้ง ได้พาเราก้าวเข้าไปสู่ลีลาชีวิตของกะเทยกลุ่มหนึ่ง ซึ่งอาศัยพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์มาเป็นเครื่องมือเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับตัวเอง บทความเรื่อง ร่วงทรง และพื้นที่ทางสังคมของคนข้ามเพศ ได้ชี้ให้เห็นว่าในสังคมไทยภาคเหนือตอนบนซึ่งแต่เดิมมามีการสืบสายผีผ่านสตรีเพศ ปัจจุบันกำลังขาดแคลนผู้หญิงที่จะก้าวเข้ามาเป็นผู้สืบทอดบทบาทนี้ สภาวการณ์เช่นนี้ได้เอื้อโอกาสให้บรรดากะเทยหรือชายข้ามเพศจำนวนหนึ่งก้าวเข้ามาทำหน้าที่แทนในพื้นที่ของการเป็นร่วงทรง ได้ทำให้ชายขอบของผู้ชายจำนวนหนึ่งสามารถแสดงตัวตน สร้างเครือข่าย และใช้ศักยภาพทางเพศชายขอบของเขาได้ดีขึ้นกว่าเดิม ความรู้สึกต้องการให้มีผู้ยอมรับในความมีอยู่ของตนคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการรื้อรื้อขอบเขตทางเพศขึ้นมาใหม่ในพื้นที่ของความเป็นร่วงทรง และการก้าวเข้ามาสู่ความเป็นร่วงทรงของบรรดากะเทยที่ส่วนใหญ่จะถูกพื้นที่ทางสังคมประเภทอื่นกดขี่ไม่ให้แสดงตัวตนออกมาได้อย่างเสรี

ลีลาชายขอบยังปรากฏให้เห็นอย่างมีชีวิตชีวาในแวดวงของความเป็นชาติพันธุ์ บทความของอานันท์ กาญจนพันธุ์ และชัยพงษ์ สำเนียง เรื่อง พื้นที่ชีวิตแรงงานข้ามชาติไทใหญ่: การสร้างตัวตน และความเป็นพลเมืองในพื้นที่วัฒนธรรม ได้ชี้ให้เห็นว่าการตั้งแรงงานชาวไทใหญ่ ซึ่งมักถูกมองว่าเป็นเสมือนคนไร้ตัวตนในสังคมไทยที่เป็นได้อย่างมากก็แค่ทรัพยากรทางเศรษฐกิจระดับล่าง ก็ยังพยายามที่จะสร้างพื้นที่ทางสังคมและคุณค่าในการดำรงอยู่ในสังคมไทยของตนขึ้นมา โดยอาศัยการสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมและการอ้างอิงถึงความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมระหว่างพวกเขากับชาวไทยทั่วไป ประเพณีปอยส่างลอง การนับถือศาสนาพุทธ ความเคารพในพระเจ้าแผ่นดินไทย คือพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เข้ามา

เพิ่มความชอบธรรมให้กับพวกเขาในการดำรงอยู่ในพื้นที่ทางเศรษฐกิจของไทย ในฐานะพื้นที่ของอันหนึ่งที่มีคุณค่า ความสำคัญและความใกล้ชิดกันทางประวัติศาสตร์

แรงงานชาวไทยใหญ่พยายามจะแสวงหา “บ้าน” ในความรู้สึกของตัวเอง ซึ่งก็ไม่ว่าอยู่ที่ใด แต่อย่างน้อยความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมระหว่างพวกเขากับชาวไทยก็ทำให้พวกเขารู้สึกได้ว่าไม่น่าจะเป็นเรื่องแปลกที่จะสถาปนาความรู้สึกถึง “ความเป็นบ้าน” อันใหม่ขึ้นมาในผืนแผ่นดินไทยที่มีความใกล้เคียงกันทางวัฒนธรรม

ลีลาชายขอบเป็นปฏิบัติการที่มีนัยทางการเมืองโดยเฉพาะการเมืองเชิงวัฒนธรรม เป็นผลให้ปฏิบัติการใด ๆ เพื่อปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสถานะชายขอบต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเมืองภาคประชาชนที่โดยเนื้อแท้แล้วมีความแตกต่างหลากหลายในตัวเองเป็นอย่างมาก ทั้งยังมากไปด้วยพลวัตตามเงื่อนไขเฉพาะหน้าที่ยากต่อการคาดการณ์ บทความของมนตรา พงษ์นิล เรื่อง การเมืองภาคประชาชนในสังคมไทยก่อนและหลังทศวรรษ 2540: อุดมการณ์ ความสัมพันธ์ต่อรัฐและความเป็นพลเมือง พยายามจะชี้ให้เห็นถึงลักษณะเด่นของการเมืองภาคประชาชนที่เราไม่ควรมองข้าม ซึ่งนั่นก็คือการเมืองภาคประชาชนในสังคมไทยไม่ใช่ปฏิบัติการทางการเมืองที่มีความเป็นเอกภาพตามอุดมคติ แต่เป็นปฏิบัติการทางการเมืองที่มีทั้งความแตกต่างหลากหลาย ความขัดแย้ง และการต่อรองกัน แม้ภายในกลุ่มเดียวกันก็ตาม ความคิดเห็นดังกล่าวน่าจะเป็นประเด็นสำคัญอันหนึ่งที่จะเข้ามาช่วยปรับกรอบคิดมุมมองให้กับผู้ที่ศึกษากลุ่มคนชายขอบ (หรือแม้แต่คนกลุ่มใดก็ตาม) ว่าไม่ควรที่จะมองความเป็นชายขอบของคนกลุ่มนั้น ๆ ในลักษณะที่มีความเป็นเนื้อหนึ่งเดียวกันเสมอไป เพราะตามความเป็นจริงพลังทางสังคมของกลุ่มคนชายขอบน่าจะเป็นสิ่งที่ยูบยวนของความแตกต่างหลากหลายภายในกลุ่มมากกว่าที่จะอยู่บนฐานของการคิด การมอง และการกระทำที่เหมือนกันไปหมดของพวกเขา

ลีลาที่หลากหลายในความเป็นชายขอบกลุ่มต่าง ๆ ล้วนเป็นพลัง เป็นปฏิบัติการที่สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ ประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมา รวมถึงความรู้สึกระดับลึกของพวกเขาที่กำลังโหยหา วิ่งไล่ไขว่คว้าอะไรบางอย่างที่ขาดหายไปจากชีวิตที่เต็มไปด้วยความเป็นสมัยใหม่ของพวกเขา